

Stany Zjednoczone Ameryki Północnej

Kompendium wiedzy do konkursu wiedzy o USA

ZSGH 2009.

Przygotowane na podstawie: www.wikipedia.pl

Opracował: mgr Bartłomiej Polesiak

Stany Zjednoczone Ameryki (ang.: *United States, United States of America, US, USA*) – państwo w Ameryce Północnej graniczące z Kanadą od północy, Meksykiem od południa, Oceanem Spokojnym od zachodu, Oceanem Arktycznym od północnego wschodu, Oceanem Atlantyckim od wschodu.

Trzecie pod względem liczby ludności (po Chinach i Indiach) i trzecie pod względem terytorium (po Rosji i Kanadzie) w skład którego wchodzi jeszcze pozostawione wyspy na Pacyfiku (Baker, Guam, Howland, Jarvis, Johnston, Kingman, Mariany Północne, Midway, Palmyra, Samoa Amerykańskie, Wake) i na Atlantyku (Wyspy Dziewicze, Navassa, Portoryko – największa z nich, formalnie państwo stowarzyszone z USA).

HISTORIA

Pierwsi Europejczycy prawdopodobnie dotarli na obrzeża Stanów Zjednoczonych ok. 1000 r. Byli to Wikingowie, a ściślej, Islandczycy, którzy w pierw w końcu zostali banitami wydalonymi do Grenlandii, lub byli to ich potomkowie. Znalezione archeologiczne w postaci kilkuletniej osady Wikingów z szeregiem domostw odkryto w latach 60. XX wieku na samym skraju północnej Nowej Fundlandii w L'Anse aux Meadows. Archeolodzy skandynawscy szukali go na podstawie dokładnych chronologii i opisów w sagach islandzkich, pierwotnie przekazywanych ustnie. Miejsce to, po pieczołowitej rekonstrukcji i budowie przeszklonego nowoczesnego muzeum, zostało wpisane na listę światowego dziedzictwa UNESCO.

Dopiero około 500 lat później, wyprawa Krzysztofa Kolumba zawitała na plażę Portoryko w 1492. W prawie tym samym czasie (1497, 1498), Giovanni Caboto (John Cabot), wenecki żeglarz w służbie króla Anglii, który opływał kanadyjskie i amerykańskie wybrzeża, szukając Przejścia Północno-Zachodniego do Indii, zawitał m.in. na ląd w dzisiejszym stanie Maine, lecz zginął na morzu w drodze powrotnej, w okolicach Islandii. Nie mniej, jego żegluga stała się podstawą prawną roszczeń Anglii do ziem Ameryki Północnej, w tym obszarów po części stanowiących Wybrzeże Wschodnie dzisiejszego terytorium USA. Niedługo potem, w 1542, została "odkryta" Floryda przez portugalskiego żeglarza Juana Rodrígueza Cabrillo, który służył królowi Hiszpanii.

W 1565 Hiszpanie założyli St. Augustine na Florydzie, pierwszą przetrwałą do dziś osadę Europejczyków na terenie USA. Przez następne 235 lat była to stolica hiszpańskiej Florydy. Natomiast pierwsi koloniści z Anglii na obszarze Stanów Zjednoczonych, założyli ufortyfikowaną kolonię Jamestown (Wirginia) w 1607. Jednak osada ta, podatna na ataki Indian i głodowanie, nie przetrwała i została ostatecznie po latach ewakuowana.

Kolejnymi kolonistami z Anglii, których osada jednak przetrwała i dała początek anglojęzycznej kulturze USA w obecnej postaci, to Purytanie, protestanci uchodzący na tle religijnym, przybyli w okolice dzisiejszego nadmorskiego Plymouth (Massachusetts) w 1620 na statku "Mayflower".

Większością kolonii zarządzali wtedy specjalnie przysłani z Anglii gubernatorzy, przeważnie niezwiązani z lokalnymi społecznościami. Jednocześnie rozwijały się jednak także lokalne samorządy, które dążyły do uzyskania większej niezależności od metropolii. Wyrazem tego był np. Kongres z Albany. Tymczasem Anglia traktowała swe zamorskie posiadłości jako rynek zbytu i źródło surowców. Nie było zgody na powstawanie zakładów pracy, co nie poprawiało nastrojów wśród kolonistów. Akty Nawigacyjne, czyli ustawy mające za zadanie ochronę angielskich posiadłości przed konkurencją innych mocarstw kolonialnych dokładnie regulowały, które towary mogą być produkowane w koloniach, a które muszą być sprowadzane z Europy.

Działania zbrojne w czasie brytyjskiej wojny z Indianami i Francuzami spowodowały dodatkowe chęci władz do nowego rodzaju opodatkowania ludności. W 1765 wprowadzono tak zwaną opłatę stemplową. Wywołało to wzburzenie mieszkańców, gdyż uważali oni za niesprawiedliwy obowiązek płacenia podatków do wspólnej kasy, przy jednoczesnym braku swej reprezentacji w parlamencie. Ogłoszono nawet bojkot angielskich towarów, co spowodowało chwilowe ustępstwa rządu, jednak stało się jasne, że bez radykalnej zmiany obecnego stanu, ponowny konflikt pozostawał kwestią czasu.

W 1770 przeciwko nowym podatkom zaprotestowali mieszkańcy Bostonu. Protestujący tłum został ostrzelany przez wojsko, a całe wydarzenie przeszło do świadomości kolonistów jako masakra bostońska. W 1773 Brytyjska Kompania Wschodnioindyjska otrzymała od rządu prawo do sprzedaży herbaty amerykańskim koloniom z pominięciem ceł i podatków, co wyraźnie uderzało w lokalnych importerów tego produktu. W odpowiedzi kilkudziesięciu członków konspiracyjnej organizacji Synowie Wolności, tuż po przybyciu transportu herbaty do portu w Bostonie wdarło się na pokład statku (przebrani za Indian) i cały ładunek zniszczono. Zajęcie nazwano ironicznie herbatką bostońską. Reakcją brytyjską było zamknięcie bostońskiego portu, co spowodowało zakłócenia

handlu w regionie. Nastroje społeczne uległy radykalizacji, a zwołany w 1774 I Kongres Kontynentalny podjął decyzję do przygotowania zbrojnego wystąpienia, usiłując jednak nadal prowadzić rokowania ze stroną brytyjską.

Polityka prowadzona przez Wielką Brytanię, zwłaszcza w latach 60. i 70. XVIII wieku oraz szerzące się idee oświeceniowe dokonały gruntownej zmiany w społeczeństwie kolonistów. Przesławiali być już poddanyymi brytyjskimi i jawnie zaczęli dążyć do niezależności. Zachodzące w tym czasie procesy i wydarzenia tego okresu zwane są rewolucją amerykańską. 19 kwietnia 1775 doszło do pierwszej konfrontacji zbrojnej sił kolonistów z armią brytyjską – bitwy pod Lexington.

Pomimo licznych kłopotów wewnętrznych, Stany Zjednoczone z powodzeniem rozszerzały swoje terytorium – w 1803 Thomas Jefferson odkupił francuską Luizjanę od Napoleona, co niemal dwukrotnie zwiększyło terytorium kraju. Ponadto w 1818 udało się uzyskać Terytorium Dakoty.

W 1812 wybuchł kolejny spór brytyjsko-amerykański. Zarzewiem konfliktu stało się pogranicze kanadyjskie oraz spór związany z blokadą handlową stosowaną przez Brytyjczyków wobec napoleońskiej Francji. Anglia wykorzystała pretekst, by podjąć zbrojną próbę przywrócenia statusu kolonialnego Stanów Zjednoczonych, ale bez skutku. Wojna brytyjsko-amerykańska zakończyła się traktatem gandawskim z 1814, w zasadzie nie przynosząc wymiernych korzyści żadnej ze stron. W końcowej fazie jednak przewaga militarna była po stronie amerykańskiej, co zapoczątkowało budowę mitu o niezwyciężonej armii. Było to także dodatkowym czynnikiem w procesie formowania się narodu amerykańskiego. Konsekwencją konfliktu było także podpisanie ugody Rusha-Bagota z 1817, dotyczącej demilitaryzacji strefy nadgranicznej oraz konwencja z 1818 dotycząca regulacji granic.

W 1821 kolejny prezydent USA, James Monroe, doprowadził do uzyskania hiszpańskiej Florydy, co było kolejnym krokiem w umacnianiu pozycji państwa jako najsilniejszego gracza na kontynencie. W 1823 prezydent Monroe ogłosił opracowaną przez ówczesnego sekretarza stanu, Johna Quincy'ego Adamsa, tzw. Doktrynę Monroe'a zakładającą dążenie do powstrzymania europejskiej ekspansji na całym kontynencie amerykańskim w zamian za brak ingerencji USA w sprawy Europy. Oznaczało to początek długiej epoki w dziejach amerykańskiej polityki zagranicznej – okresu izolacjonizmu.

W tym czasie koloniści osiedlali się także na terenach niepodległego od 1821 Meksyku, szczególnie na terenie Teksasu. Władze tego kraju odmawiały jednak przyznania praw politycznych mieszkańcom tej prowincji, co doprowadziło do formowania się ruchu oporu. Mieszkańcy wykorzystując anarchię i wojny domowe nękające Meksyk proklamowali w 1836 Republikę Teksasu, a w 1845 ogłosili przyłączenie do USA jako 28. stan. Spowodowało to wybuch wojny amerykańsko-meksykańskiej, trwającej w latach 1846-1848. W jej wyniku Meksyk utracił także tereny dzisiejszych Nowego Meksyku i Kalifornii, które łącznie z Teksasem stanowiły przed wojną połowę jego obszaru.

Tymczasem w 1846 USA uzyskały brytyjski Oregon, a w 1867 dokonały ostatniego nabytku na kontynencie kupując od Cara rosyjską Alaskę za śmiesznie niską sumę 7 mln dolarów. Ogółem powierzchnia Stanów Zjednoczonych wzrosła w XIX wieku sześciokrotnie.

Liberalne zasady rządzące gospodarką amerykańską skutkowały jej gwałtownym rozwojem, Powszechne prawo wyborcze dla białych i liczne wolności polityczne przyczyniały się do wzmoczonego napływu osadników z Europy. Zakładali oni dynamicznie rozwijające się przedsiębiorstwa, zachowując przy tym etos pracy, wytrwałości i oszczędności. Udział Stanów Zjednoczonych w produkcji światowej wzrósł z poziomu 7% w 1840 do 23,3% w 1870. Powszechnie wprowadzono nowe urządzenia, np. kombajny. Jednak coraz bardziej uwidaczniał się podział na dwie strefy gospodarcze – przemysłową i zurbanizowaną Północ oraz rolnicze Południe, gdzie na plantacjach masowo wykorzystywano pracę niewolników uprowadzonych w Zachodniej Afryce.

Na początku XIX wieku w Ameryce Północnej żyło ok. 1 mln Indian, utrzymujących się głównie z łowiectwa, zbieractwa i rybołówstwa lub rolnictwa. Postępujący proces osadnictwa białych oznaczał dla tubylców groźbę utraty macierzystych terenów. Podzieleni na niewielkie, słabe militarnie, ekonomicznie i politycznie plemiona, tubylcy stopniowo ulegali cywilizacyjnej przewadze europejskich kolonizatorów. Ekspansja osadnicza na zachód doprowadziła do szybkiego skurczenia się indiańskich terenów łowieckich i wytopienia stad bizonów, będących dotychczas podstawą utrzymania dla wielu plemion na prerii. Kolejnym zagrożeniem dla Indian były nieznanne im wcześniej choroby, takie jak ospa, oraz częste przypadki popadania w uzależnienie od alkoholu dostarczanego przez białych. Część Indian decydowała się na podjęcie walki zbrojnej, lecz nie miała ona szansy powodzenia w walce z regularną i dobrze uzbrojoną armią osadników. Wielu poległo też w podsycanych przez kolonizatorów wojnach międzyplemiennych. Ocalałych Indian osiedlano w niewielkich rezerwach, ulokowanych głównie na nieużytkach, w tym na specjalnie utworzonym Terytorium Indiańskim (w dzisiejszej Oklahomie). Konflikty władz państwowych z Indianami przeszły do historii pod nazwą wojen z Indianami. Wojny te ustały dopiero pod koniec XIX wieku, a krótko potem liczebność Indian w Stanach Zjednoczonych osiągnęła minimum. Stopniowy wzrost liczby Indian i poziomu ich życia nastąpił dopiero w latach dwudziestych i trzydziestych – po tym jak w 1924 roku wszystkim tubylczym Amerykanom przyznano obywatelstwo amerykańskie, a w 1934 roku ustawa o reorganizacji Indian (ang. *Indian Reorganization Act*) usankcjonowała ich prawo tubylczych plemion do autonomii i rozwoju w ramach demokratycznych struktur. W 1944 roku powstał Krajowy Kongres Indian Amerykańskich (NCAI), największa dziś organizacja amerykańskich Indian.

W tym czasie zastryżły się przeciwięstwa pomiędzy Północą, a Południę, które zogniskowały się na kwestii murzyńskiej. Wywoływało to kryzysy polityczne, powstał ruch abolicjonistyczny. Próbowano zawierać różne ugody (m.in. kompromis Missouri w 1820, kompromis w 1850, ustawa Kansas-Nebraska z 1854) jednak nie przynosiły one rezultatów. Przeciwnicy niewolnictwa skonsolidowali się po skazaniu na śmierć i straceniu w 1859 abolicjonisty Johna Browna, który próbował wywołać powstanie murzyńskie.

Wybór przeciwnika niewolnictwa, Republikanina Abrahama Lincolna na prezydenta w 1860 spowodował wystąpienie 11 stanów południowych (pod przewodnictwem Karoliny Północnej) z Unii (24 podtrzymały lojalnie Unię). Stany te utworzyły następnie Skonfederowane Stany Ameryki, zwane Konfederacją. Krwawa wojna secesyjna trwała do 1865 i doprowadziła do militarnego pokonania Konfederacji i spustoszenia Południa. Okres polityczno-ekonomiczny w historii USA po tej wojnie jest znany jako Rekonstrukcja USA.

Kolejni prezydenci wzorem Monroe uważali, że należy zamknąć Amerykę przed wpływami Europy i wynieść Stany Zjednoczone do roli arbitra pomiędzy wszystkimi krajami Nowego Świata. Doktryna ta jest znana jako izolacjonizm. Praktyczną realizacją tej doktryny było sprzeciwianie się utworzeniu Cesarstwa Meksykańskiego przez Napoleona III, odkupienie od Rosji w 1867 Alaski, arbitraż prezydenta Grovera Clevelanda w sporze pomiędzy Wenezuelą i Gujaną Brytyjską. Stany Zjednoczone zaczęły prowadzić politykę imperialną w stosunku do mniejszych krajów kontynentu amerykańskiego. Za prezydentury Williama McKinleya, Stany Zjednoczone stoczyły wojnę kolonialną z Hiszpanią, w wyniku której zdobyły w 1898 Kubę i Portoryko na Karaibach oraz Filipiny i Guam na odległym Pacyfiku.

W ciągu kilkudziesięciu kolejnych lat po zakończeniu wojny domowej, USA rozwinęły się w największą potęgę przemysłową świata. Przyłączono 17 państw-terytoriów, które stały się nowymi stanami USA. Jako ostatnie zostały wchłonięte: Nowy Meksyk i suwerenne dotąd państwa- Oklahoma w 1907 oraz Arizona w 1912. Rozwinięto połączenia kolejowe; dzięki nim połączono brzegi obu oceanów. W gospodarce zaczęto stosować na szeroką skalę energię elektryczną i silniki spalinowe. Szybko zaczęła rozwijać się motoryzacja, m.in. dzięki zakładom Henry Forda, przyczyniając się do rozwoju kraju. Powstały pierwsze gigantyczne korporacje produkujące m.in. stal, maszyny, okręty. Rozwinął się przemysł naftowy, chemiczny, bawełniany, rozwinęło się górnictwo węgla kamiennego.

Dzięki szybkiemu rozwojowi gospodarczemu i technologicznemu powstały wielkie fortuny: J. P. Morgana, Johna D. Rockefellera, Andrew Carnegiego. Wzrost gospodarczy w tym okresie przekraczał 10%. Korzystając z kłopotów Wielkiej Brytanii w Wojnie Burskiej w Afryce Południowej, Stany Zjednoczone zmonopolizowały budowę Kanału Panamskiego (Traktat Clayтона-Bulwera). Budowę rozpoczęto 1850 i zakończono w 1914.

Przez pośrednictwo w wojnie rosyjsko-japońskiej i udział w konferencji w Algeciras Stany Zjednoczone weszły do polityki międzynarodowej jako równorzędny partner mocarstw europejskich. W polityce wewnętrznej wykrystalizował się podział na Republikanów i Demokratów. Dojście do władzy jednego ze stronnictw powodowało zazwyczaj zmianę całej polityki państwowej, oraz zmianę personelu na stanowiskach od najwyższych do najniższych. Ważniejszymi momentami w rozwoju wewnętrznym było wprowadzenie cel ochronnych na wyroby przemysłowe przez prezydenta Williama McKinleya w 1890, wysiłki prezydenta Theodore Roosevelta w kierunku zwalczania korupcji i rządów bogaczy, a także prawo wprowadzone przez Wilsona dotyczące reformy celnej, prawa wyborczego kobiet i prohibicji alkoholowej (która wbrew zamierzeniu pomysłodawców spowodowała rozwój przestępczości).

Silna pozycja polityczna i gospodarcza Stanów Zjednoczonych zapewniła im decydujący udział w I wojnie światowej. W pierwszych jej latach prezydent Wilson przestrzegał zasady nieinterweniowania w konflikt europejski i próbował pogodzić zwaśnione strony, jednak gdy Niemcy ogłosiły nieograniczoną wojnę podwodną, USA wypowiedziały im wojnę 6 kwietnia 1917. Szybko zmobilizowano około 4 milionów żołnierzy i wybudowano flotę.

Wilson miał duży wkład w opracowanie traktatu pokojowego. Ogłosił tzw. 14 punktów Wilsona, które stały się podstawą traktatu wersalskiego. Jednak Kongres nie ratyfikował traktatu wersalskiego i nie wyraził zgody na przystąpienie Stanów Zjednoczonych do Ligi Narodów. Nie uznano też Rosji Sowieckiej powstałej po wojnie. Następni prezydenci uprawiali politykę powrotu do izolacjonizmu.

Pierwsze dziesięciolecie powojenne stanowiło okres świetności Stanów Zjednoczonych. Zarobiwszy krocie na sprzedaży broni przemysł amerykański przeżywał rozkwit. Eksport i inwestycje zagraniczne wzrosły kilkakrotnie, dolar amerykański zyskał status głównej waluty świata. Rząd stosował taktkę tzw. małego rządu (jak najmniej interwencji państwa w gospodarke). Rozkwit gospodarczy spowodował wielką falę imigrantów, ludność USA wzrosła o kilkanaście milionów osób. W 1924 przyznano też obywatelstwo amerykańskie wszystkim Indianom żyjącym w granicach Stanów Zjednoczonych.

24 października 1929, który został nazwany potem "czarnym czwartkiem", nastąpił krach na giełdzie w Nowym Jorku. Był to początek wielkiego kryzysu światowego. Produkcja w USA zmalała o 50%; w 1932 bezrobocie osiągnęło 25%; co czwarty farmer stracił ziemię na skutek zadłużenia. Środki podjęte przez prezydenta Herberta Hoovera dla ratowania gospodarki okazały się niewystarczające.

Jego następcą, Demokratą Franklin Delano Roosevelt wprowadził politykę określaną mianem Nowego Ładu Ekonomicznego (*New Deal*). Było to odejście od liberalizmu, banki poddano kontroli rządowej, wdrożono

program robót publicznych, upadające przedsiębiorstwa wzmocniono przez udzielanie pożyczek, powstały dopłaty dla rolników; wprowadzono pierwszy w historii system ubezpieczeń emerytalnych, ustanowiono 40 godzinny tydzień pracy, zwiększono zasiłki dla bezrobotnych, zakazano zatrudniania dzieci, ustalono minimalne płace, zalegalizowano związki zawodowe – to wszystko zapoczątkowało erę demokratycznego socjalizmu. Prawdziwy przełom w gospodarce spowodował wybuch II wojny światowej i zamówienia na broń. Najwyższa stawka podatkowa wynosiła wtedy w USA 70%.

W 1933 Roosevelt ogłosił politykę dobrego sąsiedztwa wobec Ameryki Łacińskiej. W tym samym roku Stany Zjednoczone nawiązały stosunki dyplomatyczne z ZSRR. Kongres nadal podtrzymywał izolacjonizm i uchwalał kolejne ustawy o neutralności (1935, 1936, 1937), w których deklarowano nie ingerowanie USA w konflikty europejskie.

Jeszcze przed przystąpieniem do II wojny światowej, jako jedno z Państw Alianckich, USA aktywnie wspomagały obronę Wielkiej Brytanii. Natomiast prezydent Roosevelt dołączył do tego konfliktu otwarcie, po tym, jak Japonia, ze strony państw Osi, zaatakowała skupioną amerykańską marynarkę wojenną w bazie/wielkiej przystani naturalnej Pearl Harbor na Hawajach, 7 grudnia 1941.

USA natychmiast zaangażowało się w wojnę na Pacyfiku, próbując odeprzeć atak najeźdźców na rozmaite kolonie amerykańskie, brytyjskie i holenderskie, a także zapobiec zajęciu Australii. USA również udzieliły ogromnej pomocy materialnej ZSRR w postaci uzbrojenia, wyposażenia, ekwipunku, ciężarówek, ciepłej odzieży i żywności. Następnie USA przystąpiły do ofensyw w Afryce Północnej, inwazji Włoch, a w 1944, do największego desantu w historii: W czerwcu 1944 wraz z Brytyjczykami Amerykanie rozpoczęli front zachodnioeuropejski, lądując przy silnym oporze Niemiec w Normandii (operacja Overlord) i uwalniając północną Francję, następnie kraje niderlandzkie i zachodnie Niemcy.

W świetle fanatycznego oporu na wyspach Pacyfiku, aby zapobiec olbrzymich strat Armii USA i ludności cywilnej podczas planowanej inwazji Japonii, 6 i 9 sierpnia 1945 samoloty B-29 XX Armii Powietrznej startujące z wyspy Iwo Jima zrzuciły na miasta Hiroszima i Nagasaki w Japonii dwie bomby atomowe, co doprowadziło do bezwarunkowej kapitulacji Japończyków. Wiadomość wstrząsnęła światem, ponieważ USA posiadało broń mogącą zniszczyć świat, jednak więcej ludności zginęło w wyniku pożarów w drewnianym Tokio po konwencjonalnych wcześniejszych nalotach, które jednak nie zaowocowały kapitulacją.

Koniec wojny Stany Zjednoczone z powodu zrujnowanej konfliktem konkurencji witały jako największa potęga polityczna i przemysłowa na świecie; kolejni prezydenci starali się tę pozycję utrzymać. Prezydenturę objął Harry Truman, zmniejszył armię do pół miliona w 1950. Ogłosił program Sprawiedliwy Ład (*Fair Deal*), którego celem było objęcie opieką państwową najsłabszych społecznie i ekonomicznie obywateli, jednak nie udało mu się go zrealizować. Przeciwdziałał się rosnącej agresywności ZSRR ogłaszając w 1947 tzw. doktrynę Trumana – politykę powstrzymywania komunizmu. Stany Zjednoczone postanowiły udzielić w 1947 pomocy finansowej odbudowującej się ze zniszczeń Europie (plan Marshalla). Jednak ZSRR, a wraz z nim pozostałe kraje komunistyczne, nie przyjął tej pomocy. Zaczęła się tzw. zimna wojna. W 1949 z inspiracji USA zawiązano pakt wojskowy NATO w Europie, w 1951 ANZUS na Pacyfiku i w 1954 SEATO w Azji Południowo-Wschodniej.

Z obaw przed komunizmem zrodziły się wypaczenia zainicjowane przez senatora J.R. McCarthy'ego polegające na szykanowaniu osób o poglądach lewicowych, w tym wielu wybitnych artystów. Również w celu zneutralizowania ekspansji komunistycznej USA dwukrotnie angażowały się militarnie w konflikty wojskowe na kontynencie azjatyckim, w 1950 w Korei (wojna koreańska) i 1964 w Wietnamie (wojna wietnamska).

W 1952 wybory wygrał republikanin Dwight Eisenhower. Prowadził on politykę odprężenia w stosunkach z ZSRR (czemu sprzyjała śmierć Stalina). Eisenhower prowadził aktywną działalność dyplomatyczną: odwiedził między innymi Wielką Brytanię, Niemcy, Francję, a nawet zaprosił do USA Nikitę Chruszczowa, z którym uzgodnili spotkanie na szczycie (zerwane z powodu incydentu z zestrzeleniem przez Rosjan samolotu U-2). Eisenhower położył też kres maccartyzmowi; a w 1954 z jego poparciem Sąd Najwyższy zniósł segregację rasową w szkołach.

Kontynuacją reform była prezydentura pierwszego katolickiego prezydenta USA, Johna Kennedy'ego (1960-1963), podczas której doszło do tak zwanego kryzysu kubańskiego związanego z rosyjską próbą zainstalowania rakiet jądrowych na Kubie. Kennedy doprowadził do podpisania 5 sierpnia 1963 w Moskwie układu o zakazie doświadczeń z bronią jądrową w atmosferze, przestrzeni kosmicznej i pod wodą (jego bezpośrednim skutkiem było położenie kresu skażeniom promieniotwórczym); próbował przenieść rywalizację z ZSRR na dziedzinę podboju kosmosu. W 1963 został zamordowany w Dallas.

W 1968 został zamordowany noblista Martin Luther King.

W kulturze nastał okres tzw. dzieci kwiatów, jego symbolem stał się Festiwal w Woodstock i muzycy Jefferson Airplane, Janis Joplin, Jimi Hendrix. Wzmagająca się walka o prawa Murzynów.

W 1969 prezydentem został były wiceprezydent Richard Nixon, a Amerykanie wylądowali po raz pierwszy na Księżycu, i co jest równie ważne, wrócili cali i zdrowi. Od 1969 rozpoczęły się negocjacje z ZSRR w sprawie ograniczenia zbrojeń strategicznych.

Lata 70-te zaczęły się interwencją zbrojną w Laosie i Kambodży, będącymi kolejnymi aktami wojny wietnamskiej, pochłaniającej życie żołnierzy amerykańskich. Z powodu malejącej popularności wojny w społeczeństwie, USA zostały zmuszone do wycofania się z Wietnamu i Indochin. Stany Zjednoczone udzieliły nadto poparcia politycznego Izraelowi w wojnie z państwami arabskimi. W 1972 zakończono wojnę w Wietnamie i w 1973 podpisano w Paryżu układ pokojowy. Administracja Nixona ożywiła kontakty z ZSRR oraz krajami Układu Warszawskiego. Poprawiono również stosunki z komunistycznymi Chinami, a w 1972 Nixon złożył tam wizytę. Kres prezydenturze Nixona położyło jego uwikłanie w zatajanie i kłamanie pod przysięgą o aferze politycznej Watergate. Po raz pierwszy w historii USA prezydent złożył urząd przed czasem. Kolejny przełom w polityce nastąpił za sprawą Jimmy Cartera (1977-1981), który wprowadził do niej zasady obrony praw człowieka. Do jego osiągnięć należy podpisanie w Wiedniu układu SALT II – drugiego układu w sprawie ograniczenia zbrojeń strategicznych, nawiązanie stosunków dyplomatycznych z Chinami, a także podpisanie układu w sprawie Kanału Panamskiego. W 1979 podpisano w Waszyngtonie wynegocjowany w Camp David układ pokojowy między Egiptem i Izraelem. Jednocześnie zaostreniu uległy stosunki z ZSRR w związku z interwencją radziecką w Afganistanie. Rządy Cartera przypadły na okres światowego kryzysu energetycznego. Wdrożono program uniezależnienia Stanów Zjednoczonych od importu ropy naftowej.

Kolejny prezydent, Ronald Reagan (republikanin), dokonał szeregu zmian w polityce państwa. Zapowiedział rozszerzenie swobód wolnorynkowych i przeprowadził radykalne reformy mające na celu ożywienie gospodarki. Obniżono podatki, zmniejszono inflację. Nastąpiła znaczna poprawa wyników ekonomicznych kraju i spadek bezrobocia. Nastąpił jednak wzrost długu publicznego. W polityce zagranicznej Reagan przyjął twardy kurs wobec ZSRR. Stany Zjednoczone zaczęły bardziej angażować się na świecie wspierając różnymi środkami opozycję antykomunistyczną w różnych państwach. W 1983 podjął decyzję o interwencji zbrojnej po puczu militarnym na niezależnej wyspie Grenadzie w pobliżu wybrzeży Wenezueli i Trynidadu i Tobaga. W 1986, w odpowiedzi na finansowanie przez Libię zamachów na amerykańskie cele, nakazał przeprowadzenie nalotów na libijskie miasta. W 1981 potępił wprowadzenie stanu wojennego w Polsce. W przeciwieństwie do polityków lewicowych nie wierzył w dobrą kondycję gospodarczą ZSRR. W jej ewentualnym kryzysie widział szansę na zakończenie zimnej wojny. Podjął decyzję o wzmoczeniu wyścigu zbrojeń. ZSRR podjął wyzwanie i zaangażował olbrzymią część swego potencjału gospodarczego w produkcję militarną. Tymczasem Ronald Reagan prowadził dalsze działania w tym kierunku. Wskutek jego zabiegów Republika Południowej Afryki obniżyła ceny złota, co sprawiło, że ZSRR nie mógł sprostać konkurencji, sprzedając surowiec ze swych zasobów. Podobnie stało się z benzyną, po tym jak Stany Zjednoczone zaferowały licznym państwom arabskim umowy na handel bronią w zamian za obniżenie cen ropy naftowej. Ponadto w tym okresie Stany Zjednoczone cały czas udzielały wszechstronnej pomocy mudżahedinom w Afganistanie, Contrasom w Nikaragui i wielu innym. Wobec powyższych działań gospodarka ZSRR uległa załamaniu i państwo to zostało zmuszone do demokratyzacji. Położyło to kres zimnej wojnie i dało szansę na wyzwolenie licznych państw spod hegemonii ZSRR.

Następca Reagana, George H. W. Bush, (wiceprezydent w rządzie swego poprzednika), za prezydentury którego Stany Zjednoczone interweniowały w Iraku w ramach I wojny w Zatoce Perskiej przeciwko siłom Saddama Husajna po jego agresji na Kuwejt. George Herbert Walker Bush doprowadził do podpisania z ZSRR układów rozbrojeniowych START i utworzenia strefy wolnego handlu w Ameryce Północnej w ramach nowej organizacji – NAFTA.

Po 41. prezydencie w historii USA, "starszym Bushu", urząd prezydencki objął kandydat Partii Demokratycznej, Bill Clinton. Za jego rządów USA i NATO zmusiły Jugosławię do zaprzestania czystek etnicznych i zaniechania prowadzenia wojny w Bośni. W dużej mierze dzięki USA i Martti Ahtisaariemu, negocjatorowi z Finlandii, Kosowo później mogło ogłosić jednostronnie niepodległość, uzyskując poparcie łącznie 51 państw.

Gospodarka USA w czasie obu kadencji Clintona przeżyła lata wielkiego sukcesu. Po raz pierwszy od wielu dekad, kraj osiągnął nadwyżkę budżetową, która według prognoz gospodarczych, miała się progresywnie zwiększać w następnych kadencjach. Wielką porażką jego prezydentury okazała się niemożność przeforsowania w Kongresie planu wprowadzającego obowiązek ubezpieczeń zdrowotnych dla całej ludności. Autorką i promotorem tego planu była żona prezydenta, późniejsza senator ze stanu Nowy Jork, Hillary Rodham Clinton. Z ramienia Partii Demokratycznej była ona silną kandydatką do nominacji na stanowisko prezydenta w wyborach 2008 r. Ostatecznie przegrała z Barackiem Obamą.

Kolejnym, 43. prezydentem, został republikanin, "młodszy Bush", syn George'a H. W. Busha – George W. Bush. W tym samym roku, w którym rozpoczął sprawowanie urzędu (2001), Stany Zjednoczone stały się celem ataku terrorystycznego. Cztery samoloty pasażerskie, uprowadzone przez 19 porywaczy-samobójców, pochodzących z Arabii Saudyjskiej i innych krajów Bliskiego Wschodu oraz oskarżanych o udział w organizacji terrorystycznej o nazwie Al-Kaida, uderzyły w obie wieże World Trade Center w Nowym Jorku i gmach Pentagonu w Waszyngtonie. Kolejny samolot, który prawdopodobnie miał uderzyć w budynek Kongresu (siedzibę Senatu i Izby Reprezentantów), rozbił się na terenie nie zamieszkanym w Pensylwanii. W zamachach z 11 września zginęło ok. 3000 ludzi. Ataki spotkały się ze zdecydowaną reakcją prezydenta, który ogłaszając "długą wojnę z terroryzmem", wydał polecenie zaatakowania Afganistanu, a następnie rozpoczął formowanie międzynarodowej koalicji w celu walki z pasztuńskimi Talibami kojarzonymi z Al-Kaidą.

Kolejną fazą amerykańskiej wojny z terroryzmem stał się ponowny atak na Irak, wspólnie z sojusznikami, w tym z Polską. Krok ten, fałszywie uzasadniany przez administrację m.in. obecnością broni nuklearnej oraz powiązaniem władz Iraku z Al-Kaidą, wywołał olbrzymie oburzenie i kontrowersje wewnątrz kraju i na całym świecie. Nie przeszkodziło to jednak Bushowi w uzyskaniu wystarczającego poparcia społeczeństwa do objęcia urzędu prezydenckiego na drugą kadencję. Pod jej koniec, Stany Zjednoczone znalazły się w bardzo trudnej sytuacji ekonomicznej. Społeczeństwo amerykańskie zaczęło coraz silniej domagać się wycofania wojsk z Iraku i Afganistanu.

W dniu 4 listopada 2008 kandydat Demokratów, Barack Hussein Obama wygrał wybory prezydenckie z kandydatem Republikanów Johnem Sidneyem McCainem.

20 stycznia 2009 Barack Hussein Obama został zaprzysiężony na 44. Prezydenta Stanów Zjednoczonych.

GEOGRAFIA

Obszar:

- całkowity: 9,612312 mln km²
- lądu: 9,2 mln km²
- wodny: 470 tys. km²

Porównanie: obszar ten odpowiada mniej więcej: 1/2 powierzchni Rosji, 3/10 powierzchni Afryki; 1/2 powierzchni Ameryki Południowej; jest nieco mniejszy od Chin, około dwa i pół razy większy od Europy Zachodniej i prawie 31 razy większy od Polski.

Granice lądowe:

- długość całkowita: 12248 km
- granica z Kanadą: 8893 km (w tym 2477 km z Alaską),
- granica z Meksykiem: 3326 km,
- linia brzegowa: 19924 km (bez wysp na Pacyfiku i Atlantyku)

Klimat:

Klimat kontynentalnej części USA jest w większości umiarkowany, tropikalny na Hawajach i Florydzie, arktyczny na Alasce, półsuchy na Wielkich Wyżynach na zachód od rzeki Missisipi oraz suchy na południowym zachodzie.

Ukształtowanie powierzchni:

Powierzchnia kraju jest ukształtowana przez równiny centralne, góry na zachodzie, wzgórza i niskie góry na wschodzie; krajobraz wulkaniczny na Hawajach.

- najniższy punkt: Death Valley (Dolina Śmierci) 86 m pod poziomem morza,
- najwyższy punkt: (Alaska) Mount McKinley 6194 m nad poziomem morza.

Zasoby naturalne:

Zasoby naturalne to m.in. węgiel, miedź, ołów, molibden, fosforany, uran, złoto, rtęć, nikiel, potas, srebro, wolfram, cynk, ropa naftowa, gaz ziemny, drewno i olbrzymie zasoby nie wykorzystanych jeszcze nasyconych bituminami łupków bitumicznych (do produkcji benzyny).

Zasoby te w większości są niewykorzystywane. Spowodowane jest to szczególną polityką USA, która zmierza do oszczędzania surowców naturalnych (większość jest kupowana od innych państw). W chwili, gdy światowe zapasy surowców będą już wykorzystane tylko USA będzie je posiadać.

Naturalne zagrożenia:

Naturalne zagrożenia kraju to tsunami, wulkany, trzęsienia ziemi, huragany wzdłuż wybrzeża Atlantyku i w Zatoce Meksykańskiej, tornada na obszarach centralnych i południowo-wschodnich, lawiny błotne i pożary w Kalifornii, powodzie.

PRAWO

Podział władzy:

Konstytucja USA (przyjęta 17 września 1787, weszła w życie 4 marca 1789) wprowadziła trójpodział władzy oraz system "hamulców i równowagi", polegający na wzajemnym równoważeniu się różnych rodzajów władz. Władzę wykonawczą sprawuje prezydent (obecnie Barack Obama), który jest jednocześnie głową państwa i szefem rządu (administracji). Prezydent jest wybierany w pośrednich wyborach na czteroletnią kadencję, może powtórnie sprawować urząd tylko raz. Prezydenta wybierają elektorzy przysługujący każdemu stanowi w liczbie równej członkom Kongresu z danego stanu. Choć dziś we wszystkich stanach elektorzy są wybierani w głosowaniu powszechnym, to stany nie mają obowiązku organizowania wyborów. Zgodnie z art. II Konstytucji Stanów Zjednoczonych o sposobie wyboru elektorów decyduje stanowa legislatura i jeśliby uznała to za stosowne może np. wybrać elektorów samemu (taki sposób zresztą funkcjonował w wielu stanach przez wiele lat). System ten powoduje, że zdarza się, że kandydat, który uzyskał mniejszość w głosowaniu powszechnym uzyskuje przewagę w

kolegium elektorskim i zostaje prezydentem. Taka sytuacja miała miejsce w latach: 1824, 1876, 1888, 1960 i niedawno w 2000.

Rząd jest powoływany przez prezydenta po uzyskaniu aprobaty Senatu. Władzę ustawodawczą sprawuje Kongres, składający się z dwóch izb: Izby Reprezentantów (izba niższa) i Senatu (izba wyższa). Izba Reprezentantów ma kadencję 2-letnią, liczy 435 członków, jest wyłaniana w wyborach powszechnych i bezpośrednich; liczba reprezentantów poszczególnych stanów jest proporcjonalna do liczby ich mieszkańców (każdy stan musi mieć co najmniej 1 przedstawiciela). Senat jest organem bezkadencyjnym, liczy 100 członków, wszystkie stany mają równą reprezentację – po 2 senatorów (co 2 lata odnawia się 1/3 składu w wyborach częściowych); stołeczny Dystrykt Kolumbii również ma reprezentację w Kongresie, ale mniejszą. Na czele władzy sądowej stoi Sąd Najwyższy Stanów Zjednoczonych (nie mylić z Sądami Najwyższymi poszczególnych stanów i wspólnot).

Partie polityczne:

W Stanach Zjednoczonych istnieje system wielopartyjny, ale faktycznie politykę kontrolują jedynie dwie partie: Demokraci (Partia Demokratyczna) i Republikanie (Partia Republikańska). Partia Demokratyczna jest uważana za partię centrum ze skrzydłami lewicowymi, część jej członków opowiada się za wprowadzeniem publicznej służby zdrowia, zwiększeniem podatków, zwiększeniem wydatków na edukację, prawami dla homoseksualistów do zawierania małżeństw i adopcji dzieci, domaga się utrzymania obowiązującego na terenie Stanów Zjednoczonych od 1973 r. prawa do aborcji, z kolei Partia Republikańska jest uważana za prawicową, postuluje wolny rynek, liberalizację gospodarki, obniżkę podatków a w kwestiach społecznych - m.in. zakaz aborcji. Opowiada się także za łatwym dostępem dla każdego obywatela do broni palnej w celu możliwości skutecznej obrony koniecznej. Amerykańska scena polityczna jest klasyfikowana inaczej niż w Europie, politycy zbliżeni do europejskiego centrum i lewicy są nazywani liberałami, a zbliżeni do prawicy konserwatystami. Ponadto w kraju istnieje kilkanaście partii politycznych, ale ich dostęp do życia publicznego jest znikomy. Zazwyczaj jedna partia kontroluje przez dekady konkretny powiat. W przypadku przejścia władzy w legislaturze stanowej, wszystkie kluczowe stanowiska są obsadzone przez współpracowników jednej partii.

Lista partii politycznych w USA:

- Partia Niepodległości Alaski (*Alaskan Independence Party*),
- Connecticut na rzecz Liebermana (*Connecticut for Lieberman*)
- Partia Demokratyczna (*Democratic Party*)
- Partia Konstytucyjna (*Constitution Party*)
- Partia Libertariańska (*Libertarian Party*)
- Partia Republikańska (*Republican Party*)
- Partia Zielonych (*Green Party*)

System karny:

W 37 stanach za najcięższe zabójstwa orzekana i wykonywana jest kara śmierci. W USA średnio na 100 000 mieszkańców jest 509 więźniów, a biorąc również pod uwagę więzienia lokalne liczba ta rośnie do 750. Ciągła tendencja wzrostowa liczby więźniów jest zupełnie przeciwna statystykom przestępczości, które pokazują w latach 1988-2008 ponad 25% spadek.

PODZIAŁ TERYTORIALNY

Podział terytorialny:

50 stanów + 1 okręg (Okręg stołeczny – dystrykt Kolumbii (District of Columbia)). Wszystkie stany USA (z wyjątkiem Alaski i Luizjany) dzielą się na hrabstwa – jest ich 3048. Uwaga: Niektóre jurysdykcje nazywają siebie "wspólnotami" (Commonwealth), a nie stanami (*State*).

Podstawy ustrojowe i podziału terytorialnego Stanów Zjednoczonych określa *Konstytucja Stanów Zjednoczonych* z roku 1787 (ratyfikowana w 1789), w latach 1795-1992 uzupełniona o 27 poprawek. Wskutek przemian politycznych, jakie dokonywały się na obszarze dzisiejszego USA od XVIII wieku do XX wieku, poszczególne stany różnią się datą wstąpienia do Unii.

W połowie XVIII wieku istniało tylko trzynaście kolonii amerykańskich, które utworzyły podwaliny dzisiejszego państwa związkowego. Były to: Connecticut, Delaware, Georgia, Karolina Południowa, Karolina Północna, Maryland, Massachusetts, New Hampshire, New Jersey, Nowy Jork, Pensylwania, Rhode Island i Wirginia. Liczyły one w sumie około półtora miliona mieszkańców.

Stany:

Alabama, Alaska, Arizona, Arkansas, Connecticut, Dakota Południowa, Dakota Północna, Delaware, Floryda, Georgia, Hawaje, Idaho, Illinois, Indiana, Iowa, Kalifornia, Kansas, Karolina Południowa, Karolina Północna, Kentucky, Kolorado, Luizjana, Maine, Maryland, Massachusetts, Michigan, Minnesota, Missisipi, Missouri, Montana, Nebraska, Nevada, New Hampshire, New Jersey, Nowy Jork, Nowy Meksyk, Ohio, Oklahoma, Oregon, Pensylwania, Rhode Island, Teksas, Tennessee, Utah, Vermont, Waszyngton, Wirginia, Wirginia Zachodnia, Wisconsin, Wyoming.

Terytoria zależne:

Samoa Amerykańskie (American Samoa), Baker (Baker Island), Guam, Howland (Howland Island), Jarvis (Jarvis Island), Johnston (Johnston Atoll), Kingman (Kingman Reef), Midway (Midway Islands), Navassa (Navassa Island), Mariany Północne (Northern Mariana Islands), Palmyra (Palmyra Atoll), Portoryko (Puerto Rico), Wyspy Dziewicze Stanów Zjednoczonych (U.S. Virgin Islands), Wake (Wake Island).

KULTURA

Literatura:

Ważni pisarze amerykańscy to m.in. przedstawiciel romantyzmu Edgar Allan Poe, realista Henry James, Mark Twain, Jack London, Herman Melville znany głównie z powieści *Moby Dick*, Eugene O'Neill (Nagroda Nobla 1936), William Faulkner (Nagroda Nobla 1949), Joseph Heller, Ernest Hemingway (Nagroda Nobla 1954), John Steinbeck (Nagroda Nobla 1962), tworzący w jidisz Isaac Bashevis Singer (Nagroda Nobla 1978), Saul Bellow (Nagroda Nobla 1976), Truman Capote, Toni Morrison (Nagroda Nobla 1993), John Updike, Philip Roth, jak również autorzy literatury sensacyjnej, m.in. Stephen King i Robert Ludlum oraz literatury fantastycznej, m.in. William Gibson (*Neuromancer*) i Philip Kindred Dick. Powieść graficzna jest także wynalazkiem literatury USA.

Muzyka:

W Stanach Zjednoczonych narodził się jazz, country, gospel, rock, trash metal, grunge, blues, pop, rap, house czy techno. Znani kompozytorzy muzyki poważnej to m.in. Philip Glass, Terry Riley, Steve Reich.

Film:

Stany Zjednoczone są drugim po Indiach producentem filmów na świecie. Słynne jest szczególnie Hollywood.

Stany Zjednoczone a wolnomularstwo:

Ojcowie-założyciele Stanów Zjednoczonych, np. Benjamin Franklin, a także wielu prezydentów, byli masonami. Stany Zjednoczone są także krajem, gdzie żyje najwięcej masonów na świecie (około 2 000 000).

Język:

Chociaż Stany Zjednoczone nie mają oficjalnego języka na poziomie federalnym, to język angielski jest de facto językiem narodowym. W 2003 około 215 milionów lub 82% populacji powyżej piątego roku życia mówiło w domu tylko po angielsku. Język angielski jest używany w kontaktach między Amerykanami a obcokrajowcami. Znajomość angielskiego jest wymagana od imigrantów pragnących naturalizacji. Jednak w użyciu jest jeszcze wiele innych języków. Język hiszpański jest drugim najczęściej używanym i najczęściej nauczonym językiem obcym. W Kalifornii dla 30% społeczeństwa język hiszpański jest językiem ojczystym. Dlatego niektórzy Amerykanie chcą chronić język angielski i żądają, aby stał się on językiem oficjalnym. Obecnie jest on oficjalnym językiem w dwudziestu pięciu stanach. Trzy stany wprowadziły dodatkowo inny język jako urzędowy obok angielskiego: język hawajski jest urzędowym na Hawajach, język francuski w Luizjanie, język hiszpański jest używany w Nowym Meksyku, gdzie chociaż nie ma on oficjalnego statusu, to jednak wydawane są w nim wszystkie dokumenty. W użyciu jest także wiele innych języków, jak język polski, język mandaryński, język kantoński, język portugalski. Często w tych językach dostępne są nawet naziemne lub poprzez telewizję kablową stacje radiowe i telewizyjne. W wielu dzielnicach dużych miast na co dzień używa się właśnie tych języków: w sklepach, prywatnych szkołach; napisane w nich są również szyldy i napisy. Dlatego zdarza się, że osoba urodzona w takiej dzielnicy mówi bardzo słabo po angielsku.

Religia:

Stany Zjednoczone nie mają oficjalnej religii państwowej. Według *American Religious Identification Survey* w 2001 roku 81,1% Amerykanów określiła się jako chrześcijanie. 52% Amerykanów należało do różnych Kościołów protestanckich. Amerykański protestantyzm jest bardzo podzielony, w USA istnieją setki Kościołów, które działają lokalnie. W 2001 roku największą wspólnotą protestancką była Południowa Konwencja Baptystów (17,2%), a dalej metodyści (7,2%), luteranie (4,9%), prezbiterianie (2,8%) i zielonoświątkowcy (2,2%).

Do Kościoła katolickiego należało 25,9% społeczeństwa i jest to tym samym największa wspólnota religijna w Stanach Zjednoczonych. Amerykańscy katolicy są przede wszystkim potomkami Włochów, Irlandczyków, Polaków i Niemców, współcześnie do gwałtownego wzrostu liczby katolików w założonym przez protestantów kraju przyczyniła imigracja z krajów Ameryki Południowej. Inne ważne religie to: judaizm (1,4%), islam (0,5%), buddyzm (0,5%), hinduizm (0,4%) i unitarianizm (0,3%).

15% Amerykanów nie należało do żadnej wspólnoty religijnej, spośród których najliczniejsi byli niesprecyzowani i wolnomyśliciele, rzadziej natomiast ateści. W Stanach Zjednoczonych powstał także Kościół Jezusa Chrystusa Świętych w Dniach Ostatnich, którego członkowie nazywani są mormonami od uznawanej przez nich za świętą obok Biblii Księgi Mormona, wierzący, iż Chrystus po zmartwychwstaniu objawił się Indianom. Jest to jeden z najbogatszych kościołów na świecie, gdyż jego członkowie płacą 10% podatku na rzecz swojego kościoła, z którego finansuje on budowę i utrzymanie kościołów, broszury, książki rozdawane za darmo, szkoły i misje na całym świecie (jest m.in. współwłaścicielem sieci Hotel Marriott). W stanie Utah stanowią oni ponad 70%

ludności, a w sąsiednich stanach nawet 30%, co powoduje istnienie specyficznej kultury: wydawane tam są mormońskie książki i powieści, produkowane są mormońskie filmy itd.

Inną charakterystyczną wspólnotą są amisz, żyjący bez prądu, ubierający się tylko na czarno i jeżdżący tylko dorożkami. Charakterystyczni są także protestanci fundamentaliści biblijni, którzy traktują Biblię jako jedyny i nieomylny autorytet. W Stanach Zjednoczonych znajduje się również Główne Biuro koordynujące działalność społeczności Świadków Jehowy na całym świecie (Nowy Jork, Brooklyn).

Amerykanie są jednym z najbardziej religijnych narodów spośród krajów wysokorozwiniętych. 87% Amerykanów deklaruje się jako osoby religijne, a 40% Amerykanów podaje, że regularnie praktykuje (więcej w regionach wiejskich niż miejskich). Najmniej osób deklarujących regularne praktyki religijne jest w stanie Vermont, gdzie przynajmniej się do tego tylko 24% mieszkańców, i co charakterystyczne, ma on najwyższe podatki w całym Stanach oraz jako jedyny stan wyraźny system trójpartyjny, w którym obok dominującej centrolewicowej Partii Demokratycznej i drugiej Partii Republikańskiej w legislaturze zasiada z dużą ilością przedstawicieli socjaldemokratyczna *Progressive Party of Vermont*. Były prezydent George Bush jest protestantem (metodystą) i swoje cotygodniowe orędzia do narodu oraz niektóre inne przemówienia kończył słowami "God bless America" (niech Bóg błogosławi Amerykę).

Transport:

Stany Zjednoczone mają rozbudowaną sieć autostrad, w znakomitej większości o statusie międzystanowym. Ich długość wynosi 77 tys. kilometrów (1. miejsce na świecie). W okolicach miast drogi posiadają wszystkie betonowe zabezpieczenia, a w rejonach słabo zaludnionych są zazwyczaj ogrodzone. Nawierzchnia skrajna jest zazwyczaj rowkowana poprzecznie, aby akustycznie ostrzec kierowcę, że zbacza z drogi. Minimum stanowią dwa pasy w jednym kierunku, które czasem rozszerzają się nawet do dziewięciu. Ważną rolę pełni także transport lotniczy i towarowy kolejowy. USA posiadają największą na świecie sieć linii kolejowych – ich łączna długość wynosiła 226 612 km (dane z 2005 wg World Factbook). Mniejsze znaczenie niż w Europie ma transport publiczny.

GOSPODARKA

Rys ogólny:

Stany Zjednoczone są największą gospodarką świata pod względem PKB, które wynosi około 13 bilionów dolarów, pod względem PKB per capita zajmują nominalnie ósmą pozycję, a po zmierzeniu parytetem siły nabywczej czwartą. Pod względem wskaźnika rozwoju społecznego HDI, zajmują 12. pozycję na 177 państw, a pod względem wskaźnika poziomu ubóstwa społecznego HPI, który uwzględnia 18 najlepiej rozwiniętych krajów świata, 16. miejsce przed Irlandią i Włochami.

Również między stanami występują bardzo duże różnice: PKB per capita w stanie Missisipi wynosi 24 tys. dolarów, a w stanie Delaware 59 tys. dolarów. Wskaźnik Giniego, czyli poziom rozpiętości w dochodach, wynosi 46,9 (w 2001 wynosił on 40, a w latach siedemdziesiątych w niektórych stanach nawet 37) i jest to wynik porównywalny do Chin i Turcji, niższy niż w krajach Ameryki Południowej, Hongkongu i Afryce (ponad 50, czasem 60), ale wyższy niż w Polsce, Szwajcarii, Kanadzie (34-32), a znacznie wyższy niż w Niemczech, Francji i Skandynawii (23-28).

Polityka podatkowa:

Podatki stanowią około 27% PKB i jest to poziom niższy o kilka punktów procentowych niż w Polsce (34,5%), a znacznie niższy niż w krajach Europy Zachodniej (Szwecja – 52%, Francja 44%, Wielka Brytania 36%), wyższy jednak niż na przykład w Brazylii (19%).

Podatki w Stanach Zjednoczonych dzielą się na federalne i stanowe, pośrednie i bezpośrednie. Federalna progresja podatkowa dla osób fizycznych składała się w 2006 ze stawek 10%, 15%, 25%, 28%, 33% i 35% dla osób z dochodami powyżej 336 tys. dolarów, poszczególne stany nakładają także własne podatki dochodowe progresywne lub liniowe, maksymalnie 12%. Stawki podatkowe dla osób prawnych (firm) wynoszą od 15 do 39%.

Ważnym podatkiem jest podatek obrotowy, występujący w większości stanów którego stawka wynosi do 7,25% (niektóre hrabstwa nakładają nieco wyższą stawkę) i trafia częściowo do stanowej, a częściowo do miejskiej lub gminnej kasy; płaci się go przy zakupach, podobnie jak podatek VAT w Europie. Na benzynę i większość alkoholu jest nakładana akcyza. Poszczególne stany i władze lokalne nakładają charakterystyczne tylko dla nich podatki na rzecz lokalnej społeczności. Wysokie są również podatki od nieruchomości, płacone w zależności od dzielnicy i metrów kwadratowych: stanowią one zwykle ok. 1/3 wpływów budżetowych dla stanu.

Podatki rząd przeznacza na edukację (w kwotach przeznaczanych na jednego ucznia i studenta są w światowej czołówce, chociaż w przeciwieństwie do krajów europejskich za publiczne usługi edukacyjne trzeba częściowo płacić bezpośrednio), armię (procentowo więcej niż inne kraje), administrację, infrastrukturę drogową, która należy do najdłuższych na świecie, zamówienia publiczne u dużych koncernów na komputeryzację administracji, samochody dla różnych służb itd., a także dopłaty do ich działalności oraz do rolnictwa, dzięki czemu amerykańscy farmerzy po zniesieniu ceł z Meksykiem doprowadzili do bankructwa wielu tamtejszych rolników i opanowali tamtejszy rynek rolny.

Odpłatność usług:

Za średnie szkoły państwowe płaci się w dużej mierze z własnej kieszeni, gdyż Partia Republikańska stale obniża wydatki na szkolnictwo. Rządy stanowe są we wszystkich stanach największymi pracodawcami. Amerykański model gospodarczy jest przez wielu ekonomistów, stawiany za wzór, ma on jednak wielu krytyków, jak noblista i były doradca ekonomiczny Billa Clintona Joseph Stiglitz, który popiera europejski model socjalny i uważa, że taka polityka w kraju mniej rozwiniętym doprowadziłaby do kryzysu.

W Stanach Zjednoczonych po II wojnie światowej panował keynesizm i państwowy interwencjonizm, które nadal występują, ale w ograniczonej formie. Ważnym przejawem interwencjonizmu jest istnienie banku centralnego, zwanego Systemem Rezerwy Federalnej USA. W latach siedemdziesiątych prezydent z ramienia Partii Demokratycznej Jimmy Carter powiedział: "Wszyscy jesteśmy keynesistami". Powrót do idei liberalnych, które dominowały do czasów Wielkiego kryzysu, nastąpił w latach osiemdziesiątych za rządów Ronalda Reagana, którego doradcą był Milton Friedman; stąd bierze się nazwa neoliberalizm; nie był to jednak pełny powrót, gdyż podatki w latach dwudziestych XX wieku stanowiły 7% PKB. Budżet Stanów Zjednoczonych i firmy prywatne wydają łącznie 3% PKB na badania naukowe, co jest jednym z najwyższych na świecie poziomów: pieniądze te otrzymuje na przykład NASA, której wiele projektów wykorzystano w cywilnym przemyśle, jak satelity telekomunikacyjne; państwowe instytuty naukowe stworzyły także Internet. Polityka Partii Republikańskiej opiera się na zmniejszaniu podatków dla najbogatszych oraz zmniejszaniu, ale nie likwidacji wydatków na sferę socjalną.

Przemysł:

Nowy Jork jest drugim po Londynie finansowym centrum świata, jeśli wziąć pod uwagę kwoty przepływających pieniędzy.

Oprócz wysoko rozwiniętej bankowości inwestycyjnej, Stany Zjednoczone posiadają rozwinięty przemysł zbrojeniowy (np. Raytheon, General Dynamics, Northrop Grumman, Bell Helicopter Textron), stoczniowy, samochodowy (wielkie koncerny, m.in.: General Motors, Ford Motor Company, Chrysler, które od kilku lat przeżywają kryzys, wykazują straty i utraciły pozycje liderów światowego rynku motoryzacyjnego na rzecz firm japońskich), petrochemiczny (ExxonMobil, Conoco Phillips), chemiczny (DuPont, Monsanto Dow Chemical Company, PPG Industries), aluminiowy (Alcoa), komputerowy (Microsoft, HP, Apple Inc., AMD, Intel, Oracle), elektroniczny (IBM, Texas Instruments, Motorola), energetyczno-lotniczo silnikowy (General Electric, które raczej jest olbrzymim konglomeratem, w tym świadczącym usługi finansowe), lotniczy i kosmiczny (Lockheed Martin, Boeing), maszynowy, metalurgiczny, włókienniczy, farmaceutyczny (Merck, Lilly), kosmetyczny (Neutrogena, Johnson & Johnson, Procter & Gamble), spożywczy (mięsny, młynarski, piwny, mleczarski, owocowo-orzechowo-warzywny, konfekcyjny), drzewny, celulozowo-papierniczy, drogowy i budowlany (Caterpillar, Turner Construction) czy maszyn rolniczych John Deere.

Produkcja żywności:

Stany Zjednoczone są największym producentem żywności na świecie, znacznie dystansując Francję, która zajmuje drugie miejsce. Użytki rolne, skoncentrowane obecnie w rękach korporacji i niezależnych rolników, stanowią 46% powierzchni. Uprawia się: kukurydzę (coraz bardziej na produkcję etanolu), psenicę, soję, jęczmień, truskawki, ziemniaki, jagody, cytrusy, figi, daktyle, sorgo, bawełnę, tytoń, ryż, drzewa owocowe i orzechowe wszelkiego rodzaju, prawie wszystkie możliwe warzywa, brzoskwinie, orzeszki ziemne, kiwi.

W USA prowadzi się intensywną hodowlę bydła, trzody chlewnej, drobiu. Szeroko przetwarza się mleko na różnego rodzaju sery oraz wyroby mleczne i cukiernicze (np. czekolada Ghirardelli w San Francisco, czy też popularne w całym kraju lody). Doskonale rozwinęła się uprawa nowych, szlachetnych odmian winogron, a co za tym idzie, wysokiej klasy win m.in. w hrabstwach Sonoma i Napa w północnej Kalifornii, czy stanie Nowy Jork). W wielu regionach istnieją liczne mikrobrowary produkujące różne gatunki piwa.

Powszechne błędy w odżywianiu:

Poważnym problemem w Stanach Zjednoczonych jest powszechnie spożywana niezdrowa żywność (junk food) o wysokiej zawartości kalorycznej i niewielkiej wartości odżywczej. Są to m.in. wysoko przetworzone wyroby cukiernicze, różnego rodzaju "przekąski telewizyjne" oraz produkty pochodzące z restauracji typu fast food. Zjawisko to doprowadziło do poważnych chorób społecznych, m.in. otyłości i cukrzycy, także wśród dzieci i młodzieży. Władze starają się zmienić te przyzwyczajenia, wprowadzając m.in. zakaz sprzedaży tego rodzaju żywności w szkołach.

Szkolnictwo:

Stany Zjednoczone były jednym z pierwszych państw, które wprowadziło szkolnictwo publiczne. System edukacji w Stanach Zjednoczonych jest mieszaniną szkolnictwa publicznego i prywatnego. Ponad 80% amerykańskich dzieci chodzi do szkół publicznych. Szkolnictwo publiczne jest podporządkowane władzom stanowym. Pewien wpływ na edukację posiada jednak federalny Departament Edukacji Stanów Zjednoczonych.

Przeważnie wymaga się od dzieci, aby uczęszczały do przedszkola, a edukację kończyły na 12. poziomie, co zwykle ma miejsce w 18. roku życia, niektóre stany pozwalają kończyć edukację w 16. roku życia. Dzieci mogą kształcić się także w domu, w szkołach prywatnych i religijnych. Po szkole średniej część absolwentów wstępuje do college'ów, na uniwersytety lub do innych szkół wyższych. Są to uczelnie prywatne i państwowe. Geny wahają się od około 3 tys. dolarów do 50 tys. dolarów za rok. Na stanowym, publicznym, finansowanym z podatków i czesnego University of California pracuje najwięcej noblistów na świecie. Z kolei prywatny Harvard University, który

jednak otrzymuje dużo pieniędzy z budżetu stanowego i federalnego, jest według amerykańskich rankingów najlepszy na świecie. Należy jednak zauważyć, że w tych rankingach bierze się pod uwagę takie czynniki, jak ilość publikacji naukowych w anglojęzycznej prasie naukowej. Dlatego uniwersytety z nieanglojęzycznych krajów europejskich i Japonii wypadają w nich gorzej.

Biblioteki:

Stany Zjednoczone posiadają rozbudowany system bezpłatnych bibliotek publicznych. Biblioteki takie znajdują się w prawie wszystkich miastach, w większych miastach jest ich kilka. Biblioteka Kongresu Stanów Zjednoczonych, pełniąca funkcję biblioteki narodowej, posiada 130 mln woluminów, co czyni ją największą biblioteką na świecie, 7% jej zbiorów jest napisana w językach słowiańskich, posiada ona m.in. największy w USA zbiór książek po polsku.

Służba zdrowia:

Amerykańska służba zdrowia jest zwłaszcza pod względem innowacyjności w światowej czołówce, w innych dziedzinach jednak, jak ogólny dostęp do służby zdrowia, znajduje się w nie najlepszej kondycji. W rankingu Światowej Organizacji Zdrowia Stany Zjednoczone znalazły się na 15. pozycji. Rocznie wydaje się tam 1,8 biliona dolarów na służbę zdrowia. Cechą, która wyróżnia system amerykański jest brak (z wyjątkiem stanu Massachusetts) przymusu ubezpieczeń zdrowotnych. Ponad 41 milionów Amerykanów (w około połowie z tej liczby bardzo dobrze sytuowanych) nie jest ubezpieczona. Do tego dochodzi ogromna liczba nielegalnych imigrantów, którzy również nie są ubezpieczeni. Do tego, większość ubezpieczonych musi dopłacać do usług (co-payment). W 1993 prezydentowi Clintonowi (i jego żonie, Hillary Rodham Clinton) nie udało się wprowadzić ustawowej kasy chorych i doprowadzić do przymusu ubezpieczeń zdrowotnych. Obecnie w przeciwieństwie do krajów europejskich amerykańska służba zdrowia jest mieszaniną sektora publicznego i prywatnego. W 2004 36% kosztów leczenia pokrywały prywatne ubezpieczalnie ze środków ubezpieczonych w nich obywateli, 15% pacjenci z własnych środków i 44% rząd federalny oraz rządy stanowe i lokalne z podatków nałożonych na mieszkańców.

Siły zbrojne:

Siły zbrojne Stanów Zjednoczonych są najsilniejszą, najnowocześniejszą i najdroższą armią świata, przy czym Stany Zjednoczone wydają na armię ponad 4% swojego PKB poprzez budżet, podczas gdy na przykład Niemcy 1,5%. Wojska rozlokowane są na całym świecie. Według obecnie obowiązującej doktryny Stany Zjednoczone muszą być w stanie prowadzić dwie wojny jednocześnie w różnych miejscach świata. Amerykańskie siły zbrojne składają się z Wojsk Lądowych (United States Army około 500 tys. żołnierzy), Sił Powietrznych (United States Air Force około 370 tys. żołnierzy), Marynarki Wojennej (United States Navy, około 370 tys. żołnierzy) i Korpusu Piechoty Morskiej (United States Marine Corps około 172 tys. żołnierzy). Straż Wyrzeża (United States Coast Guard około 39 tys. mężczyzn) jest jednostką o celach cywilnych i ma ograniczone uprawnienia; jest jednak zaliczana do sił zbrojnych USA.

Media:

W Stanach Zjednoczonych nie ma kanałów ogólnonarodowych takich, jak w Europie. W dużych miastach i okolicach działa kilka kanałów, które mają nazwy składające się z czterech liter, na przykład WBAL-TV, i nadają naziemne programy lokalne i programy jednej z dużych sieci: NBC, FOX, ABC, CBS. W określonych godzinach wieczornych można zobaczyć na nich te same programy: popularne seriale, talk shows i programy sportowe.

Działają także kanały połączone z mniejszymi sieciami bez zasięgu ogólnokrajowego. Takich kanałów jest zwykle kilka lub kilkanaście na określonym obszarze. Na obszarach zamieszkałych przez Latynosów naziemnie dostępne są także kanały hiszpańskojęzyczne. Dodatkowo w telewizji kablowej i satelitarnej dostępne są również takie stacje, jak CNN, ESPN, CNBC, MTV. Telewizja PBS zajmuje się dofinansowaniem produkcji o charakterze edukacyjnym i społecznym ze środków publicznych, chociaż nie posiada własnego kanału.